

магістрів і преподавателей. Определены основные тенденции развития научной деятельности высшего учебного заведения, среди которых важно возрождение деятельности обществ с целью решения проблем высшей школы; расширение подготовки в вузах квалифицированных специалистов через магистратуру, аспирантуру и докторантуру.

Ключевые слова: магистр, преподаватель, высшее учебное заведение, научно-исследовательская деятельность, организация научной деятельности, особенности организации научной деятельности.

Ворко I.Z.

GUIDELINES IN MASTERS' PRE-SERVICE TRAINING FOR SCIENTIFIC ACTIVITIES
AT A HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

The article is devoted to the issue of the scientific staff becoming at higher educational establishments. The process is viewed on the basis of masters' training since they make the scientific potential of a higher educational establishment. Defining contradictions of the process between the level of their readiness to scientific and research of humanitarian cycle masters' activity and current requirements to their professional training due to the Bologna declaration; the abilities and needs of informational technologies implementation in the pre-service training of the humanitarian cycle masters to scientific and research activities are given, as well as insufficient development of the problem and mechanisms of this process realisation at Higher School.

Main tasks of HEE in the context of scientific activity have been defined as following: the organisation and realisation of ascertaining and formative experiments.

The organisation of scientific and research activity peculiarities include: participation of the teaching staff and masters in scientific and research activity, their ability to combine scientific and educational activity, optimal correlation between scientific and educational activity within the limits of feasibility, in-service training of masters and lecturers, as well as part-taking in conducting scientific researches.

It has also been defined that the formation of the skills to perform scientific and research activity should start within the Higher Educational Establishment during Bachelor degree programme implementation, extend in Master's degree programme realisation and use gained knowledge while lecturing.

Key words: master, lecturer, higher educational establishment, scientific and research activity, organisation of scientific activity, peculiarities of organisation of scientific activity.

УДК 378.124 (09)

Гуменюк С.В.*

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті розглядається процес мислення, що являє собою мисленнєву дію опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень педагогічне мислення розглядається як вид професійного мислення учителів, що дозволяє їм пізнавати суть педагогічної ситуації та організувати свою педагогічну діяльність з її цілеспрямованого перетворення. Характеризуються особливості педагогічного мислення, які сприяють забезпеченню педагогічного процесу: діагностична, стимулююча, інформаційна, розвиваюча, компенсаторна, оціночна та самовдосконалююча.

Ключові слова: мислення, вчитель, розумова дія, інтелектуальний розвиток, педагогічне мислення, проблемна педагогічна ситуація, навчально-виховний процес.

* © Гуменюк С.В.*

Модернізація системи вищої освіти в Україні спрямована на вирішення потреб у вихованні особистості педагога, який володіє новим типом мислення, здатний ефективно розв'язувати свої життєві та професійні проблеми. Освітня система потребує ефективного вчителя, здатного адекватно реагувати на нові вимоги часу й швидко приймати професійні рішення. Такий стиль діяльності висуває високі вимоги до педагога, його особистісних якостей та освітнього рівня і стає можливим за умови розвиненого педагогічного мислення.

Високий рівень педагогічного мислення є однією з основних вимог до кваліфікації вчителя. Педагогічного мислення можна досягти шляхом постановки педагогічних завдань, їх вирішення з високим рівнем новизни та оригінальності, створення й аналізу конкретних педагогічних ситуацій, які спрямовані на формування творчої активності. Від уміння продуктивно мислити і діяти адекватно поставленим цілям залежить ефективність педагогічної діяльності.

У зв'язку з цим набуває актуальності проблема формування професійного мислення майбутніх педагогів, Формування педагогічного мислення слід спрямувати на посилення інтелектуального розвитку педагога, бо саме це розширює його ресурсні можливості, які допоможуть орієнтуватися в умовах, що стрімко змінюються. Сучасній школі потрібен учитель, що орієнтується в численних педагогічних новаціях, уміє критично підходити до їх аналізу, генерувати власні інноваційні ідеї, володіє здатністю ефективно вирішувати педагогічні завдання тощо. Тому перед професійною підготовкою майбутніх учителів ставляться завдання їхнього інтелектуального розвитку, формування педагогічного мислення.

Вивченню процесу мислення присвячено праці науковців (А. Брушлінський, С. Рубінштейн, Ю. Трофимов та ін.), формування педагогічного мислення у своїх роботах описували С. Гончаренко, О. Дубасенюк, С. Каргін, М. Кашапов, Ю. Кулюткин, Г. Сухобська, Е. Осипова, Л. Турищева та ін.

Мета статті – схарактеризувати особливості професійного мислення педагогів.

Мислення являє собою процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях. Мислення є одним із провідних пізнавальних процесів, його вважають найвищим ступенем пізнання. Мислення відрізняється від чуттєвого пізнання на стадії сприймання тим, що відбиває дійсність опосередковано, за допомогою системи засобів, зокрема мисленевих операцій, мови й мовлення, знань людини тощо. Відображення дійсності на рівні мислення має також узагальнений характер. Виділяючи загальне, ми спираємося не тільки на ті об'єкти, які сприймаємо в даний момент, а й на ті, які сприймали в минулому. Мислення надає людині можливість відобразити і зрозуміти не тільки те, що може бути безпосередньо сприйняте відчуттями, а й те, що приховане від безпосереднього чуттєвого сприймання [9].

У своїй основній праці «Основи загальної психології» С. Рубінштейн [8, с. 285] говорить про мислення як психічний процес пізнання діяльності: мислення – це рух думки, що розкриває зв'язок, веде від окремого до загального і від загального до окремого. Мислення – це опосередковане, засноване на розкритті зв'язків, відносин і узагальнене пізнання об'єктивної реальності».

У педагогічному словнику [4, с. 208] термін *мислення* тлумачиться як вища форма відображення дійсності в психіці, ідеальної діяльності, результатом якої є об'єктивна істина. Таким чином, мислення представляє собою вищу форму психічного відображення. Пізнання світу починається з відчуттів, сприймань і виникаючих уявлень, але ця чутлива картина світу не дає можливості глибоко і всебічно пізнати його. Зокрема живе споглядання не спроможне проникнути у складні форми взаємодії явищ, об'єктів, подій, у їх причини та наслідки. Для відображення цих моментів буття необхідний перехід від відчуттів, сприймань до мислення. Шляхом мислення індивід

розчленовує і розплутує взаємозв'язки між предметами, подіями і явищами, з'ясовує причини та наслідки цієї взаємодії.

Мислення дає знання про істотні властивості, зв'язки і відношення об'єктивної реальності, здійснює у процесі пізнання перехід від явища до його сутності. Мислення, на відміну від процесів чуттєвого відображення (відчуття, сприймання), опосередковано відображає дійсність. Воно здійснюється через аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, тобто через мисленнєві операції, спираючись на знання, що виражені у слові. Воно дає можливість вийти за межі безпосереднього досвіду. Мислення є узагальненим відображенням дійсності. Це процес пошуку істотних ознак, властивостей предметів та явищ і зв'язків між ними, до того ж характеристик, спільних для однорідних явищ або предметів дійсності. Вирішені найістотніші ознаки лежать в основі узагальнення, розкривають певну закономірність або тенденцію.

Шляхом мислення індивід виявляє взаємозв'язки між предметами, подіями, явищами, з'ясовує причини та наслідки цієї взаємодії. Мислення нерозривно пов'язане з мовою – думка фіксується словом. Мислення має соціальну природу, воно виникає і розвивається у вирішенні суспільних проблем. На ці специфічні риси мислення вказує у своєму визначенні О. Брушлінський [1]: мислення – це соціально зумовлений, пов'язаний з мовленням психічний процес самостійного відображення істотного нового, тобто процес узагальненого та опосередкованого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу, що виникає на основі практичної діяльності з чуттєвого пізнання і здатний виходити далеко за її межі.

Психологи вважають, що мислення виникає тоді, коли з'являється проблема, яку потрібно подолати, а знань чи досвіду бракує, тобто в проблемній ситуації. А визначення в ній відомого та невідомого означає перетворення ситуації на задачу, і щоб знайти спосіб її розв'язання, потрібне уміння, яке допомагає знаходити зв'язок між відомим і невідомим. Таке уміння вказує на здатність виконання професійних завдань, зокрема і у діяльності вчителя.

Основне завдання дослідження мислення як процесу вирішення розумової задачі пов'язане з постановкою проблеми формування розумових дій у процесі діяльності. У такому контексті мова йде про розумову діяльність учителя як професіонала, про його професійне мислення, яке ми називаємо педагогічним. У словнику С. Гончаренка [2, с. 252] дається визначення «педагогічного мислення» як здатності учителя застосовувати теоретичні положення філософії, психології, педагогіки, методики в конкретних педагогічних ситуаціях навчально-виховної роботи; вирішувати педагогічні завдання; використовувати педагогічні ідеї в конкретних ситуаціях діяльності; «бачити» в конкретному явищі його педагогічну суть. Педагогічне мислення дозволяє вчителю проникати в причинно-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, аналізувати свою діяльність, погляди, переживання, знаходити науково обґрунтоване пояснення успіхів і недоліків, передбачати результати роботи.

Існують різні підходи до визначення сутності педагогічного мислення. З погляду С. Каргіна [4], педагогічне мислення – це спрямованість розумових процесів на віддзеркалення особливостей об'єкта діяльності вчителя шляхом проникнення в сутність явищ педагогічної дійсності. Ю. Кулюткін і Г. Сухобська [6] розглядають мислення вчителя як «здатність» використовувати педагогічні ідеї в конкретних ситуаціях діяльності, вміння «бачити» в конкретному явищі його загальну педагогічну суть. Мислення, – вважають вони, – є складовою діяльності вчителя на всіх її етапах: при осмисленні цілей, аналізі проблемної ситуації, розв'язанні задач.

На думку Е. Осипової [7], професійно-педагогічне мислення – це діяльність з розв'язання педагогічних задач. Воно існує як процес вирішення педагогічних задач. Педагогічне мислення розглядають і як узагальнене й опосередковане відображення різних проявів педагогічної дійсності. Проявляється у здатності успішно вирішувати

постійно виникаючі педагогічні задачі і суперечності, в умінні бачити, розуміти, аналізувати, порівнювати, моделювати, прогнозувати явища педагогічної дійсності. Педагогічне моделювання розумової діяльності, на думку автора, характеризується такими компонентами: з'ясування сукупностей професійно-педагогічних задач, що вирішуються вчителями; опис процесів (етапів) вирішення педагогічних задач; виявлення предметної основи мислення – складу знань; опис рівня сформованості практично-дієвого фонду мислення – сукупності вмінь; виявлення способів розв'язання педагогічних задач.

Педагогічне мислення можна розглядати як вид професійного, що дозволяє вчителю пізнавати суть педагогічної ситуації та організовувати свої педагогічні дії для її цілеспрямованого перетворення. Професійне мислення вчителя передбачає позитивне вирішення педагогічної ситуації. Саме в цьому полягає здатність і потреба вчителя аналізувати, узагальнювати і перетворювати педагогічні ситуації, ухвалювати рішення про вибір і застосування засобів педагогічної дії, відповідних цим ситуаціям, творчо створювати нові засоби педагогічної дії на учня й у процесі навчально-виховного процесу в цілому. За походженням професійне мислення вчителя є системою розумових дій, що виникають на основі пізнання і перетворення складної педагогічної ситуації.

Аналіз професійного мислення вчителя, що сприяє забезпеченню педагогічного процесу, характеризується такими особливостями:

- діагностичною: вивчення учнів, пізнання педагогічної ситуації, отримання зворотного зв'язку відносно виконуваної професійної діяльності;
- стимулюючою: спонукання учнів до прояву інтелектуальної ініціативи за допомогою власних педагогічних дій;
- інформаційною: повідомлення школярам інформації про актуальні для даного віку проблеми і способи їх вирішення;
- розвиваючою: осмислення засобів формування провідних соціально корисних і навчально-пізнавальних якостей особистості учня;
- компенсаторною: вміння мислити категоріями успіху: позитивне мислення, вміння бачити позитивне в невдачі допомагає вчителю всупереч багатьом негативним чинникам шукати нові засоби вирішення сучасних педагогічних проблем;
- оціночною: повідомлення учням оцінки ступеня результативності їх різноманітних дій;
- самовдосконалюючою: професійне мислення вчителя створює і забезпечує можливість уникнути імпульсивної або рутинної педагогічної діяльності [3].

Для вирішення педагогічної задачі слід почати з аналізу об'єктивно існуючої ситуації. Адекватно організований аналіз ситуації повинен бути спрямований не на саме педагогічне явище, а на причини що його породжують. Від педагога потрібні уміння передбачати і знаходити нові рішення. Для успішного вирішення педагогічних ситуацій слід передбачити такі особливості мислення вчителя:

- вибірковість накопичення знань для їх практичного застосування;
- чутливість до суперечностей педагогічної ситуації, уміння бачити проблему;
- мислення починається із зародження і формулювання проблемної ситуації;
- одна і та ж педагогічна ситуація породжує у вчителя різні педагогічні проблемні ситуації;
- виявлення різних рівнів проблемності у вирішуваній педагогічній ситуації;
- прогнозування наслідків можливої реалізації рішень, що виробляються;
- педагогічне рішення дуже тісно пов'язане з його реалізацією, яка дозволяє усунути неадекватності, розузгодження діяльності. Це означає поєднання як пізнавальної, так і виконавчої діяльності вчителя [10].

Залежно від способу розпізнавання проблемності у вирішенні педагогічної ситуації М. Кашапов [5] виділяє два рівні: ситуативний і надситуативний. Перший характеризується встановленням ситуативної проблемності у вирішенні педагогічної ситуації. Реалізація рішення на цьому рівні створює необхідні передумови для вирішення вчителем педагогічної ситуації. У результаті реалізації ситуативного рівня педагогом приймаються рішення, орієнтовані на досягнення якнайшвидшої вигоди. Дії вчителя з розв'язання педагогічної проблемної ситуації орієнтовані на ближню перспективу. У цьому випадку нерідко не враховується вплив конкретної ситуації на навчально-виховний процес у цілому. Для педагога важливим є усунути перешкоди тільки зараз, а що буде потім – не так важливо. Стикаючись з проблемною ситуацією, він прагне знайти подібну ж ситуацію в минулому досвіді. Певна схожість призводить до реалізації рішень, вже не адекватних у даній ситуації. На цьому рівні вчитель не усвідомлює зв'язок між своїми вчинками та їх наслідками. Педагог, аналізуючи свою діяльність, ґрунтується на певних принципах і правилах її здійснення, які йому вже важко змінити. Він не спроможний до подолання стереотипів у своїй діяльності і відчуває напружене ставлення до педагогічної проблемної ситуації. У процесі реалізації даного рівня стає більш важким особистісний розвиток педагога.

Ситуативний рівень вирішення педагогічної проблемної ситуації є ефективним, коли діяльність педагога пов'язана з організацією діяльності школярів, їх стимулюванням і контролем. У цьому випадку вчителю легше побачити та усвідомити невідповідність між поставленими завданнями й отриманими результатами. Цей рівень ефективний у разі дефіциту часу, і якщо вчитель адекватно переносить рішення проблемної ситуації з минулого досвіду в нову ситуацію, то проблема може вирішуватися.

Рівень надситуативної проблемної ситуації характеризується усвідомленням учителем необхідності зміни, вдосконалення деяких особливостей своєї особистості. Проблемні ситуації, що виникають у ході практичної діяльності вчителя, примушують його піднятися на рівень, з якого він міг би проаналізувати самого себе не тільки в ролі виконавця, але і в ролі людини, яка програмує виконавську діяльність учнів. Такий стан суб'єкта виражається в пошуку засобів цілеспрямованого формування своїх професійно-значущих і особистісних якостей. Уміння виявляти надситуативну проблемність у процесі розв'язання педагогічних проблемних ситуацій сприяє не тільки активації розумової діяльності вчителя, але і робить значення вплив на особистісний розвиток педагога, оскільки зачіпає перш за все його емоційну сферу і самосвідомість. А це у свою чергу неминуче веде до формування професійного мислення, переконань, допомагаючи тим самим учителеві вдосконалювати свою діяльність.

З вищесказаного можна зробити висновки:

1. Мислення являє собою процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях. Мислення надає людині можливість відобразити й зрозуміти не тільки те, що може бути безпосередньо сприйняте відчуттями, а й те, що приховане від безпосереднього чуттєвого сприймання.

2. Педагогічне мислення слід розглядати як вид професійного мислення, що дозволяє вчителю пізнавати суть педагогічної ситуації та організувати свої педагогічні дії для її цілеспрямованого перетворення. Професійне мислення вчителя передбачає позитивне вирішення педагогічної ситуації. За походженням професійне мислення вчителя є системою розумових дій, що виникають на основі пізнання і перетворення складної педагогічної ситуації.

3. Педагогічне мислення допомагає вчителю проникати в причинно-наслідкові зв'язки педагогічного процесу, аналізувати свою діяльність, погляди, переживання,

знаходити науково обґрунтоване пояснення успіхів і недоліків, передбачати результати роботи.

4. Професійне мислення вчителя, що сприяє забезпеченню педагогічного процесу, характеризується такими особливостями: діагностичною, стимулюючою, інформаційною, розвиваючою, компенсаторною, оціночною та самовдосконалюючою.

5. Залежно від способу розпізнавання проблемності у вирішенні педагогічної ситуації виділяються два рівні: ситуативний, що характеризується встановленням ситуативної проблемності у вирішенні педагогічної ситуації; надситуативний рівень проблемної ситуації, що передбачає усвідомлення учителем необхідності зміни, вдосконалення деяких професійних сторін власної особистості.

Перспективи подальших розвідок з даної проблеми будуть присвячені розробці системи формування педагогічного мислення майбутніх учителів у процесі їх професійної підготовки.

Література

1. Брушлинский А. В. Субъект: мышление, учение, воображение / А. В. Брушлинский. – М. : Изд-во Институт практической психологии НПО «Модэк», 1996. – 392 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К., 1997. – 373 с.
3. Дубасенюк О. А. Особливості та функції професійного мислення вчителя [Електронний ресурс] / О. А. Дубасенюк – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/8572/1.pdf>.
4. Каргин С. Т. Сущность понятия «педагогическое мышление» / С. Т. Каргин // Реформа общеобразовательной и профессиональной школы и подготовка педагогических кадров. – Алма-Ата : КПИ им. Абая, 1986. – С. 62-66.
5. Кашапов М. М. Психология профессионального педагогического мышления : дис. ... доктора псих. наук : 19.00.07 / Кашапов Мергалис Мергалимович. – Ярославль, 2000. – 444 с.
6. Кулюткин Ю. Н. Мышление учителя : Личностные механизмы и понятийный аппарат / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобська. – М., 1990. – 111 с.
7. Осипова Е. К. Структура педагогического мышление учителя / Е. К. Осипова // Вопросы психологии. – 1987. – № 5. – С. 144-146.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 599 с.
9. Трофімов Ю. Л. Психологія / [Ю. Л. Трофімов, М. І. Алексеева, П. А. Гончарук, Т. С. Кириленко та ін.]. – Київ : «ЛИБІДЬ», 1999. – 558 с.
10. Турищева Л. В. Педагогічне мислення як об'єкт дослідження психологічної служби [Електронний ресурс] / Л. В. Турищева – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis.

Гуменюк С. В.

ХАРАКТЕРИСТИКА И ОСОБЕННОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

В статье рассматривается мышления, которое представляет собой процесс опосредованного и обобщенного отражения человеком предметов и явлений объективной действительности в их существенных свойствах, связях и отношениях. На основе анализа психолого-педагогических исследований педагогическое мышление следует рассматривать как вид профессионального мышления учителей, что позволяет ему познавать суть педагогической ситуации и организовывать свои педагогические действия по ее целенаправленному преобразованию. Характеризуются особенности педагогического мышления, способствующие обеспечению педагогического процесса: диагностическая, стимулирующая, информационная, развивающая, компенсаторная, оценочная и самоусовершенствующая.

Ключевые слова: мышление, учитель, умственное действие, интеллектуальное развитие, педагогическое мышление, проблемная педагогическая ситуация, учебно-воспитательный процесс.

Gumenyuk S.V.

CHARACTERISTICS AND PECULIARITIES OF PEDAGOGICAL THINKING

The author of the article examines the process of thinking, which is an act of indirect, generalized reflection and human objects, phenomena of objective reality in humans' essential properties, connections and relationships. Thinking is one of the major cognitive processes, it is considered to be the highest degree of cognition. It differs from sensory perception at the stage of perception in the way it produces reality - indirectly, through a system of means, including thinking operations, language and speech. Thinking gives a person the opportunity to reflect and understand not only what can be directly perceived through feelings, but that is hidden from direct sensory perception. Based on the analysis of psychological and educational research pedagogical thinking should be viewed as a form of teachers' professional thinking, allowing them to understand the essence of the teaching situation and organize their steps accordingly to its deliberate transformation. Originally the professional, pedagogical thinking is a system of mental actions basically arising from the cognition and transformation of teaching situations. It has been characterized by the following peculiarities contributing to the pedagogical process realisation: diagnostic, stimulating, informative, developmental, compensatory, evaluative and aimed at self-improvement. Depending on the method in solving problematic educational situation there are recognized such levels: the situational one, characterized by the establishment of situational teaching in solving problematic situations; insituational level - when the situation involves the teacher's awareness of the necessary personality changes, professional self-improvement.

Key words: thinking, teacher, mental performance, cognitive development, pedagogical thinking, problematic teaching situation, the educational process.

УДК 378.147:355.232

Дзюба П.М.*

**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ
ПРИКОРДОННОГО ВІДОМСТВА З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

У статті висвітлено роль, місце і дидактичне значення інформаційних технологій під час вивчення предмета «Безпека життєдіяльності». Визначено, що використання інформаційних технологій розширює можливості навчально-виховного процесу, забезпечує нові шляхи подання інформації в галузі безпеки життєдіяльності, надає можливість для випробування власних ідей та проєктів. Електронні засоби навчання дозволяють продемонструвати процеси або змоделювати явища, за якими неможливо спостерігати протягом одного заняття або які несуть небезпеку для здоров'я та життя людини. Крім того подано опис мультимедійних презентацій, які можуть використовуватися для пояснення нової теми, контролю знань, як засіб інформації в індивідуальній та самотійній роботі.

Ключові слова: інформаційні технології, система навчання, комп'ютерна техніка, мультимедіа.

Система викладання в Україні має чітку тенденцію – входження в європейську та світову системи навчання. Ця теза вимагає перегляду практично всіх основних питань викладання, передусім навчальних програм нормативних дисциплін.

Дисципліна «Безпека життєдіяльності» є складовою нормативних дисциплін у ВНЗ України, тому підвищення якості викладання дисципліни не можливе без перегляду структури програм, методів та методик навчання. Сучасні програми дисципліни повинні відповідати вимогам Булонської конвенції, упроваджувати кредитно-модульну систему викладання, модульно-рейтингову систему контролю.

* © Дзюба П.М.*